

Article Arrival Date
Makale Geliş Tarihi
28.04.2025

Article Published Date
Makale Yayın Tarihi
20.06.2025

VEBLEN'İN TEORİSİNDE SINIF İNŞASI VE TÜKETİM ÖRÜNTÜLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation On Class Construction And Consumption Patterns In Veblen's Theory

Neval KARANFİL

Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji
Bölümü, e-posta: nevalkaranfil@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9220-0397

Öz

Veblen'in toplumsal sınıflar ve tüketime odaklı çalışmalarını temel alan çalışmanın konusu, Veblen'in statü ve statü hiyerarşisi kavramları aracılığıyla tüketim alışkanlıklarının toplumsal bağlamdan etkilenme biçimleri ve bu etkilerin toplumsal statü ekseninde nasıl şekillendiğine ilişkin kuramsal bir analizi içermektedir. Çalışmanın çıkış noktası ise, Veblen'in teorisinin tüketim sosyolojisinde ortaya koyduğu tartışmaların, tüketim eyleminin toplumsal bağlamda ele alınması için sunduğu kavramsal çerçevenin, merkezi belirleyicisi olan statü kavramının ilişkisel boyutta ele alınmasıdır. Bu çerçevede, çalışmada sınıf analizi ve bu analizin önemli bileşenleri olan, 'gösterişçi aylaklık', 'gösterişçi tüketim' ve 'gösterişçi israf' kavramlarının ortaya çıkışı, tüketim alışkanlıkları olarak kurumsallaşması süreçleri ele alınmıştır. Buradan hareketle, Veblen'in Modern Dönemde gözlemlediği ve günümüze dek varlığını sürdüren mülkiyet ve servet birikiminin toplumsal statünün belirlenmesindeki konumu ve bu konum ekseninde şekillenen tüketim alışkanlıklarının tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veblen, Statü, Statü hiyerarşisi, Gösterişçi tüketim, Gösterişçi aylaklık

Abstract

Based on Veblen's work on social classes and consumption, this study includes a theoretical analysis of the ways in which consumption habits are affected by the social context through Veblen's concepts of status and status hierarchy and how these effects are shaped on the axis of social status. The starting point of the study is the relational dimension of the concept of status, which is the central determinant of the conceptual framework offered by Veblen's theory in the sociology of consumption in order to address the consumption in the social context. In this framework, the study deals with class analysis and the emergence of the concepts of 'conspicuous leisure', 'conspicuous consumption' and 'conspicuous waste', which are important components of this analysis, and the processes of their institutionalization as consumption habits. From this point of view, the position of the accumulation of property and wealth, which Veblen observed in the Modern Period and which continues to exist until today, in determining social status and the consumption habits shaped on the axis of this position are discussed.

Keywords: Veblen, Status, Status hierarchy, Conspicuous consumption, Conspicuous leisure

GİRİŞ

Tüketim alışkanlık ve eğilimlerini etkileyen unsurlar arasında yer alan toplumsal etkileşimler, toplumun diğer üyeleri ile sembolik anlamlar üzerinden kurulan iletişimin bir parçasıdır. Tüketicilerin, ürün, hizmet ve mekana yönelik tercihlerinde etkili olan bu sembolik anlamlar toplumsal olarak inşa edilir ve paylaşılır. Ekonomik ve kültürel koşullar ekseninde farklılık gösteren bu anlamlar, aynı gelir seviyesine sahip gruplarda benzerlik gösterir. Özellikle maddi birikimin toplumsal statünün belirleyicileri arasında öne çıktığı toplumlarda tüketim, statünün kazanılması ve korunması için önemli bir araç konumundadır. Tüketim sosyolojisinde söz konusu araçsallığı ele alan erken teorilerden biri Veblen'in Aylak Sınıf Teorisidir. Teorinin temelinde yer alan özellikle 'gösterişçi tüketim', 'gösterişçi aylaklık' gibi kavramlar, toplumun diğer üyelerini göz önünde bulundurarak yapılan tüketim eylemini açıklamak adına kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmada, Veblen'in tüketim araştırmalarındaki önemi göz önünde bulundurularak, tüketim alışkanlıklarının toplumsal bağlamdan etkilenme biçimleri ve bu etkilerin toplumsal statü ekseninde nasıl şekillendiği sorusundan hareket edilmiş; sınıf analizi ve bu analizde merkezi konuma sahip olan statü ve statü hiyerarşisi kavramları ele alınmıştır. Veblen'in teorisinde statü ve statü hiyerarşisi kavramlarının önemi; insan topluluklarında iş ve uğraşların farklı anlamlar kazanması, hiyerarşik sınıflı bir toplumsal yapının ortaya çıkması ve sınıfların üyelerinin tüketim alışkanlıklarının şekillenmesi üzerindeki merkezi açıklama noktalarından birisi olmasıdır. Bu nedenle çalışmada, Veblen'in tüketim alışkanlıkları, davranış örüntüleri ve yaşam biçimlerine yönelik örnekleri statü ve statü hiyerarşisi kavramları üzerinden ele alınmıştır. Böylece, Veblen'in tüketim teorisinde, sınıflı toplumun iktisadi ve toplumsal bağlamda nasıl inşa edildiği, bu inşa sonucunda sınıflarla özdeşleşen normların hangi anlamsal bütünler üzerinden geliştiğinin ele alınması amaçlanmıştır. Bunun için çalışma Veblen'i toplumsal sınıflar ve tüketime odaklı çalışmalarını temel alan kuramsal bir çalışmadır.

Veblen'in, sınıf analizine yönelik bir tartışma, insan topluluklarının tarihsel süreçte geçirdiği ve toplumların kültürel evrimi olarak tanımladığı değişimlerle başlatılabilir. Farklı coğrafyalardan ve farklı kültürlerden verdiği topluluk örnekleri üzerinden Veblen, insan topluluklarının kültürel dönemlerini ve bu dönemlerde ortaya çıkan toplumsal ve iktisadi koşulları değerlendirir. Bu koşullar her kültürel dönemde yaşanan teknolojik ve iktisadi dönüşümler sonucu kendine has kurumsallaşmış yapılar inşa eder. Veblen'in yapılar arasından sınıflara odaklanması nedeniyle, çalışmanın ilk bölümünde kısaca, Veblen'in sınıf analizinin genel hatlarına, teorik kategorizasyonuna ve bu analizin yer aldığı bibliyografyasına yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci başlığı, Veblen'in ele aldığı toplumsal sınıfların ortaya çıkışını tarihlendirdiği Barışçı Dönemin sona erip Barbar Dönemin başlangıcında meydana gelen değişimleri ele almaktadır. Bu değişimlerin tetikleyicileri olarak teknolojik gelişmeler ve özel mülkiyet olduğu çıkarımından hareketle, av ve savaş aletleri geliştirmenin özel mülkiyetin ortaya çıkışındaki etkisi ele alınmıştır. Sonraki başlıkta, toplumda inşa edilen statü hiyerarşisi ekseninde toplumsal sınıfların ortaya çıkışı ve benimsedikleri tüketim alışkanlıkları ve yaşam biçimleri statü kavramı ekseninde tartışılmıştır. Dördüncü başlık aylaklık ve gösterişçi tüketim kavramlarının açıklamasına odaklıyken son başlık statü hiyerarşinin, Veblen'in analizinde sınıfsal ve toplumsal bağlamda yerine ele almaktadır.

1. Veblen'in Sınıf Analizi

ABD'li teorisyen Thorstein Bunde Veblen (1857-1929), felsefe ve iktisat eğitimi almıştır. Üyesi olduğu topluma ilişkin iktisadi ve sosyolojik analizler gerçekleştiren Veblen, İktisat teorisini sosyoloji, antropoloji, Darwinci evrim teorisi, psikoloji gibi farklı disiplinler üzerine temellendirmiştir. İnsan topluluklarının tarihsel süreçte geçirdiği aşamaları antropolojik; bu

süreçte geçirdiği evrimleri Evrimsel biyoloji; bu toplulukların üyelerinin iktisadi eylemlerinin toplumsal bağlamda analiz edilmesinde sosyolojik perspektiften destekle açıklamıştır (Stabile, 2005, s. 54-56; Whitman, 1985, s.824; Tilman, 2007, s. 6) İlkel Dönemden Modern Döneme kadar olan süreçteki toplumsal değişmeyi analitik bir çerçevede ele alan Veblen'in eleştirel ve hicivli üslup ile modern dönemin hakim sınıfları ve kurumları üzerine yaptığı eleştirel analizler onun toplum eleştirmeni olarak da tanımlanmasını sağlamıştır (Kimmel& Stephen, 1998, s. 354; Hobson,1936, s.219). ortaya koyduğu multidisipliner perspektifle, döneminin ana akım iktisat teorilerine getirdiği eleştiriler ve bu eleştiriler karşısında sunduğu teorik bakış açısı ve tüketim de dahil olmak üzere iktisadi eylemin toplumsal temellerine odaklanması nedeniyle, Amerikan kurumsalcı iktisat ekolünün ve tüketim sosyolojisinin en önemli kurucu isimlerinden biri sayılmasını sağlamıştır. Veblen'in sınıf analizinin önemi ise, üst sınıfların tüketim alışkanlıklarını ele alması bakımından tüketim sosyolojisine olan kurucu katkısıdır (Edgell, 2001, 109). Bu analiz teorik olarak kategorize edildiğinde, mülkiyet haklarını toplumdaki egemen grupları, bu grupların diğer gruplar üzerindeki kontrol yol ve araçlarını ele alması nedeniyle kontrol sosyolojisi ve 'erken bir kültürel hegemonya teorisi' olarak sınıflandırılır (Tilman, 2007, s. 9; Edgell, 2001, s. 163).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Amerikan toplumundaki değişim ile toplumsal ve iktisadi yapılanmayı ele alan Veblen'in, dönemle ilgili tartışmalarında odaklandığı noktalardan biri, toplumsal sınıflar ekseninde iktisadi sistem üzerinde etkili olan gruplarla ilgilidir. Bu dönem, yeni seri üretim teknolojilerinin yaygınlaştığı, tüketimin arttığı, çokuluslu firmaların ortaya çıkmaya başladığı dönemdir (Sackrey, 2008, s. 87). Veblen'in işaret ettiği dönemin özelliklerinden biri ise işçi sınıfı ile bu sınıfın emeklerini üretici emek göstermeden elde eden bir üst sınıfın ikiye böldüğü sınıfsal toplum yapısıdır (Mills, 2008, s. 69). Büyük iş adamlarının ve sanayi patronlarının ekonomi üzerinde stratejik bir konumda olduğu ve bu konumun bir sonucu olarak toplumu domine ettiği fikrinden hareketle Veblen, sınıf analizinde, iktisadi sistemi kontrol altında tutan üst sınıfa odaklanır (Bowman, 1949, s. 248). Veblen'e göre, üst sınıfın iktisadi egemenliği beraberinde, toplumsal kurumlar ve normları şekillendiren geniş ve güçlü bir toplumsal etki alanına sahip olmalarını getirmiştir. Bu sınıfın iktisadi sistem üzerindeki etkisi, iktisadi sistemin tüm araçlarına sahip olarak egemen konuma geçmeleriyle ilişkilidir. Sahip oldukları egemen konumu ve kaynaklar üzerindeki imtiyazlarını da koruma çabası, mevcut iktisadi yapıyı savunmalarına neden olmaktadır. Üst sınıfın statükoyu koruma eğilimi Veblen'in üst sınıfların sınıflı toplum yapısının ortaya çıkması ve korunması üzerindeki etkisini ele aldığı tartışmalarında ifade edilmektedir.

Modern Dönem Batı kapitalizminde, toplumsal normlarla zorunlu hale gelen, gösterişli ve standartlaşmış bir biçim kazanan davranış kalıpları yaygınlaşmıştır. Veblen sınıf analizinin bir çıkarımı olarak tüm bunların, Barbar Dönemin erken evrelerinden itibaren devam eden çeşitli yapısal ve kültürel özelliklerin devamı olduğu fikrini ortaya koyar. Veblen'e göre, aylak sınıfın işleri, uğraşları ve yaşam biçimleri Modern Dönemde değişmiş ve çeşitlenmiş olsa da emek sarf etmeden servete veya mülkün kullanım hakkına sahip olmak, servet birikimini sergilemek gibi bu sınıfla ilişkili yapısal özellikler aktarılmıştır (Soula, 1952, 137, 139; Shawn, 197, s. 42). Veblen bu devamlılığı büyük iş adamlarının ve Orta Çağ Avrupası'nın savaşan soylularının yağmacı benzeri eylemleriyle örnekendirir. Özel mülkiyet hakkı, kurumsallaşan ve normatif yapıyı ortaya çıkaran tüm gelenek ve hukuk kurallarıyla taşınan toplumsal ve iktisadi yapı, Modern Döneme büyük oranda aktarılmıştır (Sackrey, 2008, s. 88-90; Edgell, 2001, 163).

Veblen'in analizinde üst sınıfla ilgili vurguladığı bir başka önemli husus, bu çalışmada da üzerinde durulacak olan toplumsal 'statü' ile ilgilidir. Veblen, Modern toplumda büyük şirketlerin büyük iş adamlarının yalnızca zengin oldukları için başarılı ve onurlu kabul edildiklerini, bu nedenle de toplumsal statünün, sahip olunan mülk ve sermaye üzerinden kazanıldığını savunur (Sackrey, 2008, s. 90). Söz konusu iddiayı Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi: Kurumlar Üzerine İktisadi Bir Çalışma* (1899), *The Theory of Business Enterprise* (1904), *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times: the case of America* (1923) ve, *The Instinct of Workmanship*'i (1914), "Kadın Giyiminin İktisadi Teorisi (1894), "Mülkiyetin Başlangıcı" (1898), "Kadınların Barbar Statüsü" (1899) çalışmalarında, birbiri ile bağlantılı olarak ele alır. Bu çalışmalarında Veblen, yaşadığı dönemin en önemli iktisadi aktörleri olarak kabul ettiği üst sınıfı, bu sınıfın tüketim normlarını, üretim ve tüketim süreçlerindeki rollerini ve para ile olan ilişkilerini analiz eder. Veblen'in ilgili teorik çerçevesi Misak'ın (2008) tanımlaması çerçevesinde özellikle Aylak Sınıfın Teorisi, yalnızca aylak sınıf ile ilgili bir başlık olarak öne çıksa da teorinin içeriği sınıf, mülkiyet, iktisadi gelişme ve sosyal evrimi içeren genel bir sınıf analizidir (s. 235).

1. 2. Av ve Savaş Aletleri Geliştirmenin Özel Mülkiyetin Ortaya Çıkışındaki Etkisi

Veblen'in teorisinde, sınıfsal ayrımların ortaya çıkışı, insanoğlunun doğa ile olan mücadelesini insanla olan mücadelesine dönüştüren alet geliştirmedeki teknolojik ilerleme ve özel mülk algısının gelişmesine yönelik açıklamalarında bulunabilir. Buna göre, insanlık tarihinin erken dönemleri olan ilksel yabani ve göçebe dönemlerde iktisadi anlamda sınıf ayrımı ve mülkiyet söz konusu değildir (Veblen, 2017d, s. 50-51). Bu topluluklarda herkes benzer işleri yapar, tüketim ve kullanım ortaktır, daha da önemlisi, güçlü alet ve silahlar geliştirilmemiştir. Teknik bilgi, silah ve alet kullanımındaki gelişmeler, büyük avlara yönelik avcılığı ve daha çok besin için yağmayı, savaş galibiyeti ve ganimet elde etmeyi sağlamıştır (Veblen, 2005, s. 23-30; Veblen, 2017c, s. 58-60). Bu gibi saldırganlık içeren bireysel eylemler, insan topluluklarının barbar döneme geçişinde "kişisel gücün çok daha doğrudan ve açık bir şekilde olayların gidişatını değiştirebilmesi... kahramanlık ve cesaret" in topluluğun devamlılığı açısından belirleyici bir yere sahip olması (Veblen, 2005, s. 23) nedeniyle güç göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu eylemleri sergileyen, saldırıda veya büyük avlarda galip gelen ve yağmadan elde edilen ganimetleri elinde bulunduran topluluk üyelerinin de saldırganlığa yönelik cesaretlerinden dolayı toplulukta güçlü ve önemli kişiler olarak saygınlıkları artmıştır. Böylece, barbar eğilimler şerefli, değerli ve güçlü olarak kabul edilmiş, zamanla hayvanları ya da insanları öldürmek 'en onurlu iş' olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Veblen'in teorisinde statü sisteminin ilk adımı olan bu gelişmeler neticesinde, barışçıl yaşam alışkanlıkları kültürü dönüştürecek biçimde önce avcı sonra yağmacı yaşam alışkanlıklarına dönüşmüştür. Bu dönüşüm zamanla kurumsallaşarak savaş ve yağma topluluğun genel eylem biçimi haline gelmiş ve en önemlisi, savaşma değerli görülmeğe başlamıştır (Veblen, 2005, s. 23, 28-30; Veblen, 2017c, s. 58-60).

Barbar dönemle birlikte savaşmanın değerli görülmesinin bir başka nedeni, yağmadan elde edilen ganimetin özel mülke dönüşmesi ve savaşta başarının göstergesi olarak topluluğun diğer üyeleri tarafından buna saygı duyulmasıdır. Böylece, barbar kültürün ilk evrelerinde, savaşta elde edilen ganimet özel mülkiyet algısı ve mülkiyet hakkını doğurmuştur. Ganimetler özellikle dayanıklı mallardan ve başta kadın olmak üzere kölelerden oluşmuştur. Yağma ve gasp yoluyla elde edilen bu ganimetler, savaşçının kahramanlık göstergesi olarak özel mülkü sayılmıştır. Bu mülke saygı göstermek ve kabul etmek topluluğun öğrenilen ve aktarılan bir normu haline gelmiş, dahası zamanla özel mülkü elde etmenin ve kullanmanın tek yolu kahramanlık olmuştur

(Veblen, 2017d, s. 50-52). Bu nedenle de özel mülke sahip olmak için bireyler ya da gruplar arasında yok edici bir mücadele yaşanmıştır (Sackrey, 2008, s. 89). Bu mücadele, grup dinamiklerini dönüştürerek rekabet koşullarının daha zorlayıcı ve kapsayıcı olmasına neden olmuştur. Böylece topluluktaki gerek savaşçılar gerek diğer üyeler arasında devam eden bir kıyaslama başlamıştır. Onay almak ve rekabette öne geçmek amacıyla savaşta yetenek ve başarının ispatının topluluk önünde sergilenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, kahramanlık göstergesi olarak elde edilen ganimetler, alınmış “ödül ve kupalar” savaşçıların özel eşyaları olarak biriktirilmeye başlamıştır. Her bir eşya ‘üstün gücün kanıtı’dır ve bu kanıtlar toplumdan onay alan, toplum tarafından değer verilen bir statü sisteminin inşasının ilk göstergeleridir (Veblen, 2005, s. 28, 34). Savaş ve saldırganlık barındıran işlerle uğraşmak ve bunların bir sonucu olarak özel mülk biriktirmek Veblen’in statü sistemi olarak adlandırdığı toplumsal sınıfların dayandığı temeli oluşturur. Bu temel, ileriki dönemlerde işlerin, meşguliyetlerin, statülerin ve sonunda da sınıfların ayrılması şeklinde gelişerek kapsamı artacaktır.

Mülkiyet birikimine sahip olan topluluk üyelerinin statüsü yükseldikçe sahip olduğu mülk, yağmanın ve kahramanlığın kanıtı olmaktan çıkarak topluluğun diğer üyeleri üzerinde uyguladığı gücün kanıtı olmaya başlamıştır. Böylece kahramanlıktan ziyade özel mülk üyeler arasında temel kıyaslama unsuru haline gelmiştir (Veblen, 2005, s. 34-35). Kahramanlık ile ganimetler arasında kurulan bu anlam ilişkisi, zamanla mülkiyet birikimi olarak sahip olunan maddi varlıklar çerçevesinde genişlemiş ve “mülkiyet toplulukta saygınlığın bir göstergesi haline gelmiştir” (Veblen, 2005, s. 34). Bu gösterge, Veblen’in paranın değerinin, içerisinde dolaştığı toplumsal bağlam ile ilgili olduğuna yönelik açıklamalarıyla da ilişkilendirilebilir. Buna göre para, gösterge değeri aracılığıyla gücün bir ifadesi haline gelen toplumsal bir boyut kazanmıştır (Diggs, 1999, s. xiii). Mülk ve paranın bu sembolik değerinin bir tamamlayıcısı olarak önceki dinamikler için geçerli olan kurallar varlığını devam ettirdiği ve topluluğun onayını almak için başarının görünür olması gerektiği için sahip olunan mülkün bir başarı göstergesi olarak sergilenmesi önemini korumuştur (Veblen, 2005, s. 28). Bu nedenle “dayanıklı mallar ve köleler”den oluşan mülkiyet biriktirme eğilimi neticesinde “özel mülkiyete dayalı yeni bir örgütlenme” biçimi ortaya çıkmıştır (Veblen, 2005, s. 34). Bu yeni örgütlenme biçimi, Veblen’in modern toplum analizinde, üst sınıfın toplumsal statüsünü yükselten unsurun mülk ve servette sabitletmesinin nedenlerini açıklaması sebebiyle önemlidir.

1.3. İş ve Meşguliyetlerin Ayrılması Sonucu Toplumsal sınıfların Ortaya Çıkışı

Geleneksel yapıdaki dönüşüm, yağmacı kültür koşullarını ve toplulukta bu koşullara uygun kurumları şekillendirmiştir ve buradan sınıfların ilk örneklerini teşkil eden işlerin farklılaşması ortaya çıkmıştır (Veblen, 2017c, s. 58). Gerek savaş ve yağmanın topluluk onayını alan eylemler olması gerekse de bunlardan elde edilen mülkün bireyin topluluktaki itibarını yükseltmesi neticesinde, iş ve meşguliyetler topluluk tarafından değerli ve değersiz görülen olmak üzere iki gruba ayrılır (Shawn, 1974, s. 41). Bunlar, bayağı işler ve kahramanlık barındıran onurlu işlerdir: İlk grupta yer alan işler, üretime odaklı, topluluğun temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan iş ve uğraşlardır. Veblen’e göre endüstriyel işlerin atası olan bu işler, modern dönemin üretim ve hizmet sektörünün öncüleridir. Bu işler doğası gereği, emek ve çalışmaya dayalı, sabır ve çaba gerektirdiği savaş, yağma, saldırganlık, baskı içermeyen özellikte oldukları için küçültücü ve sıkıcı olarak tanımlanmıştır. Veblen’in ‘emeğin küçültücülüğü’ olarak tanımladığı bu anlayışa göre, kahramanlık ve cesaret içeren işlere yüklenen anlam yükseldikçe, bu nitelikleri barındırmayan işler topluluk için değerini yitirmeye

başlamıştır. Böylece emek değersizleşerek zevksiz, ‘usandırıcı ve küçük düşürücü’ olarak kategorize edilmiştir ve emek, üreten kişi için küçültücü/küçük düşürücü bir etkiye sahip olmuştur. Bu nedenle bu işler, onur barındıran işleri üstlenilen kişiler tarafından tercih edilmemiş, emek ve çalışmayı çağrıştıran aletlerden de kahramanların değerini düşüreceği düşünüldüğünden uzak durulmuştur (Veblen, 2017a, s. 40; Veblen, 2005, s. 29; Veblen, 2017d, s. 51).

İkinci grup işler ise doğası veya yapısı gereği cesaret ve saldırganlık gerektiren savaş, av, sporlar ile dini hizmet ve yönetim gibi iş ve meşguliyetlerdir. Bu işlere toplumda yüklenen anlamlar, onur ve kahramanlık gibi saygınlık barındırdığından, bu işleri üstlenen kişilerin de toplumdaki statüsü artar. Artan statü ve biriken savaş ganimetleri bu işleri üstlenen kimselerin küçültücü işlerden muaf olma olanağına sahip olmasını sağlar (Veblen, 2017d, s. 51; Veblen, 2017a, s. 38 -39; Veblen, 2005, s. 29). Zamanla çalışmak ve emek, yoksullukla ve çalışmak zorunda olmakla özdeşleştirildiğinden utandırıcı olarak sınıflandırılmaya devam etmiş, özellikle sermaye birikimine sahip gruplar tarafından uzak durulmuştur (Veblen, 2017a, s. 40). İş ve meşguliyetlere yüklenen yeni anlamlar çerçevesinde iş bölümü yapılanması yeniden kategorize edilmiş, sınıfsal ayrımları ortaya çıkarmıştır. Bu noktada belirli işler belirli sınıflara özgü hale gelmiştir (Veblen, 2017a, s. 40). Üst sınıflar için bu tercih, ekonomik üstünlüklerinin bir ifadesi olarak araçsallaşmıştır. Toplumsal ve ekonomik temele dayanan bu ayrımlar, sınıf mensuplarının yaptığı işlerde yansımaları bulur; üretim ve “sanayi” ile ilgili işlerden “muaf olmak üst sınıfların üstünlüğünün ekonomik bir ifadesidir” (Veblen, 2005, s. 19). Topluluk içerisinde statüsü yükselen kişi ve grupların, emek gerektiren işlerden kendilerini muaf tutma eğilimi, zaman içerisinde kurumsallaşarak toplumsal bir norma dönüşmüştür. Bu normlar, çeşitli davranış biçimlerinin gelişmesini sağlamış ve bu iki sınıf arasında gerek sermaye birikimi gerekse tüketim alışkanlıkları, davranış örüntüleri ve yaşam biçimleri açısından farklılıkları netleştirmiştir.

1.4. Aylaklık ve Gösterişçi Aylaklık

İşler arasındaki söz konusu ayrımlar neticesinde, emek gerektiren işlerle uğraşan alt sınıf ile onurlu işlerle uğraşan, Veblen’in ‘aylak sınıf’ olarak nitelendirdiği üst sınıf olarak ayrılan sınıflı bir toplum ortaya çıkmıştır (Sackrey, 2008, s. 89; Coser, 1980, s. 315). Veblen ortaya çıkışını Barbar Dönemin ilk aşamalarına tarihlendirdiği ‘aylak sınıfın’ en gelişmiş halini Feodal Dönemde bulur. Buna göre Feodal Dönem, sınıfsal ayrımların en katı kurallara sahip olduğu ve toplum üzerindeki belirleyiciliğinin en üst noktaya çıktığı dönemdir. (Veblen, 2005, s. 19- 20). Aylak sınıfın sınıfsal özellikleri arasında Veblen’in bu sınıfı tanımlamakta kullandığı ‘gösterişçi aylaklık’ bulunmaktadır. Gösterişçi aylaklık kısaca, çalışmadan geçirilen zamanı ve üretkenlikten uzak durmayı ifade eder (Veblen, 1931, s. 38- 40). Veblen, üretkenlikten uzak durmayı aylak sınıfın yaşam biçimi ile de ilişkilendirerek modanın takip edilmesini, güzel veya bakımlı görülmek için harcanan zaman ve parayı, hobileri, spor ve ‘sözde eğitim’ alanlarını ve ev hayvanlarını aylaklığın performans alanları olarak işaret eder. Aylaklık performansının tamamlayıcı diğer önemli aracı, görgü ve terbiye kurallarıdır. Aynı şekilde gerek kazanılması gerekse uygulanması masraflı olan, zaman ve enerji harcamayı gerektiren rafine zevkler de kibarlığın yararlı kanıtlarıdır. Üretken biçimde çalışanlar tarafında sergilenemeyecek olan bu davranış kuralları zamanın verimsiz kullanıldığının ve servet birikiminin kanıtı olması sebebiyle saygınlık kaynağıdır (Veblen, 1931, s. 45- 46; Shawn, 1974, s. 41). Görgü kuralları için gösterilen çaba, aylak sınıfın bunun için ne kadar zamanı olduğunu, diğer bir ifadeyle üretken bir işle meşgul olmadığının göstergesidir. Bunlar aynı zamanda, Veblen’in aylak sınıf

üyelerinin çalışmak yerine tüm zaman ve emeğini yönlendirdiği alanlar olması nedeniyle aylaklık için işlevsel bir noktada bulunmayı sürdürür.

Alışkanlık ve beceriye dayalı görgü kuralları törensel bir içeriğe sahiptir. Başkaları tarafından gözlemlenebilir olan bu olgular, saygınlık kazanmak için sergilenen aylaklığın gerekli kanıtları olduklarından yaygın ve üzerinde ısrarcı olunan davranışlar bütünüdür. Kültürel gelişim ilerledikçe bu davranışlar saygınlık sağlamak için daha fazla ısrar edilen ve moda haline gelen davranışlardır (Veblen, 1931, s. 45- 46). Bu davranışlar, aylak sınıfın üyeleri arasındaki rekabet aracı olduğu gibi aynı zamanda aylak sınıfın statüsünü yükseltme işlevine sahiptir. Bu yönde gerçekleştirilen davranışlara temel bir fayda atfedilmiştir. Zaman içerisinde normatif bir yapının bileşenleri olarak nezaket kuralları, zekanın göstergesi olduğu kadar ‘insan ruhunun bütünleyici’ özellikleri haline geldiğinden, yokluklarında ortaya çıkan davranışlar topluluk tarafından ‘çirkin’ kabul edilmiştir. (Veblen, 2005, s. 46). Veblen, üst sınıfın üyelerinin neyi ne zaman yapacağını bilme ile ilgili olan görgü ve terbiyeye sahip olmak ve bunun için büyük emek ve zaman harcamasının bu anlayışının bir ürünü olduğunu savunur (Shawn, 1974, s. 41).

1.5. Statü Hiyerarşisi ve Gösterişçi Tüketim

Burada, Veblen’in Modern Dönem analizinde çıkış noktalarından biri olan, statünün mülkiyet ve zenginliğe dayalı olmasının nedenlerinden biri yer almaktadır. Önceki dönemlerde mülkiyet, kahramanlığın ve buradan türeyen statünün bir göstergesi olarak anlamlandırılırken, zaman içerisinde yalnızca statünün göstergesi haline gelmiştir. Burada öne çıkan kavramlardan biri statü hiyerarşisidir. Veblen’in teorisinde statü hiyerarşisi, toplumda var olan kategorik değerlendirmelerin temelinde yer alır. Kıyaslama ve rekabet gibi eğilimlerle ilişkili olan statü hiyerarşisi, topluluk üyelerinin ‘diğerleri’nden üstün olma ve bu üstünlük ekseninde toplumsal bir konum elde etme alanıdır.

İş ve meşguliyetlerin ayrılması sonucu inşa süreci başlayan sınıflı yapıda, topluluğun üyeleri önce gösterdikleri kahramanlıklar, sonraki süreçte de sahip oldukları maddi birikim üzerinden kıyasa tabii tutulmuştur. Bu kıyas sonucu topluluğun diğer üyelerine göre konumu belirlenen birey, rekabette kazanmak adına çeşitli araçlar geliştirmiştir. Yukarıda yer verilen gösterişçi aylaklığın yanı sıra ‘gösterişçi tüketim’ ve ‘gösterişçi israf’ da bu araçlar arasında yer alır. Her birinin nihai amacı statü hiyerarşisinde ‘diğerleri’nden öne geçmek olduğundan, tıpkı Barbar Dönemde savaş ganimetlerinin sergilenmesi gibi, sahip olunan tüm birikimin, Mills’in (2008) ifadesiyle ‘geçici ve isimsiz gözlemciler’ (70) olan diğerlerinin görebileceği nitelikte olması önemlidir. Bu nedenle, maddi gelire dayalı tüm birikimin görünür olmasını sağlayacak maddi göstergeler üzerine yeni bir anlamlar bütünü inşa edilmiştir. Bu anlamlar bütünü, tüketim normlarını ve alışkanlıklarını içerecek biçimde şekillendirilmiş, zamanla yaşam biçimlerini etkiler hale gelmiştir. İşlerin statüsünün yeniden anlamlandırılmasına benzer biçimde, tüketime yönelik inşa edilen anlamlar, topluluğun statü hiyerarşisindeki konumunun birer göstergesi olarak algılanmaya başlamıştır. Yüksek statülü bir tüketim eylemi veya ürünü, tüketicisinin diğerleri ile arasındaki maddi zenginlik farkını genişleterek ‘tatmin’ olmasını sağlarken aynı zamanda diğerlerinin kendisine yönelik saygısını ve buna paralel olarak da özsaygısını yükseltme işlevine sahiptir (Tilman, 2007, s. 184). Topluluktaki statüsü maddi birikimiyle neredeyse eş değer olan topluluk üyeleri de rekabetçi tüketim ekseninde gösterişçi tüketim ve gösterişçi israf davranışları sergiler (Misak, 2008, s. 241). Maddi birikimin bir göstergesi olarak benimsenen bu tüketim alışkanlıkları, dikkat çekecek ölçüde israf eğilimi olan, fazlalığa dayalı, lüks ve pahalı olan her türlü ürün ve hizmeti içermektedir. Kapitalizmin dinamikleriyle de

oldukça uyumlu olan bu tüketim anlayışı reklamlar, özel üretim ürünler, lüks harcama arzında karşılık bulmuş, böylece Modern Dönemle birlikte, geleneksel toplumsal statü stratejilerinin önüne geçmiştir (Sackrey, 2008, s. 91-94).

Statü hiyerarşisinde üstün konuma sahip olmak veya bu konumu korumak adına sergilenen gösterişçi tüketim, Veblen'in tüketim sosyolojisinde en sık başvurulan kavramlarından biridir. Veblen bu kavramı, yüksek gelir seviyesinde olmayanlar başta olmak üzere, herkesin satın alamadığı, yüksek değerde, ihtiyaç dışı ürünlerin statü ve saygınlık amaçlı tüketimi olarak tanımlar (Veblen, 2005, s. 61-62). Veblen'e göre aylaklık en üst ifadesini gösteriş tüketiminde bulmuştur (Fossum & Roth, 1988, s. 206). Veblen bu tüketim alışkanlığını değersiz gördüğü gibi, toplumsal statü sağlayıcı olması nedeniyle, statünün işlevsel üretim amacıyla materyal ve gereksiz eşyaların biriktirilmesi eğilimiyle açıklar (Smith & Dowson, 2000, s. 66). Gösterişçi aylaklık üst sınıf üyelerinin üretimden muaf olduklarının göstergesi olarak sergilenen zaman geçirme ve yaşam biçimleri, gösterişçi tüketim de bu sınıfın tüketim alışkanlıklarını işaret etmektedir. Aylak sınıfın tüm üyeleri gösterişçi tüketim adına sahip oldukları birikimi israf edecek biçimde harcarken, karşılığında statülerini ve topluluğun onayını kazanmaktadır.

Birikmiş mülkün güç ve başarı simgesi olması, modern endüstriyel faaliyetler yağmacı faaliyetlerin yerini aldığı da devam etmiştir. Bu süreçte yağmacı kültürün kahramanlık ve barbarlıkla ilgili sembolik anlamı, yerini ün ve tanınmanın aracı olmaya bırakmış ve itibarın yegane kaynağı olmuştur. Dahası, mülk tek başına itibarın temeli olsa da aynı zamanda toplulukta sınıflandırılmıştır. Buna göre pasif bir şekilde örneğin miras yoluyla elde edilen veya kuşaklar arası uzun sürelerle aktarılan mülk, çok çalışarak elde edilenden daha kıymetlidir (Veblen, 2005, s. 35; Veblen, 2017e, 20).

Gösterişçi tüketim ve gösterişçi aylaklık aylak sınıf üyeleri arasında bir rekabet unsuruyken, alt sınıf üyeleri için de bir sınıf atlama aracı özelliğine sahiptir. Mülkün yegane itibar kaynağı haline gelmesi, özsaygının da kaynağına dönüştür. Bu iki şeye sebep olmuştur; ilki kişinin kendisi gibi "adının birlikte anıldığı kişiler" kadar veya onlardan daha fazla mülke sahip olmayı istemesidir. Böylece özsaygısını korumuş ve daha da önemlisi sosyal çevresini sahip olduğu mülkle etkilediği bir itibar yarışına girmiştir (Veblen, 2005, s. 36-37; Abbott, 1948, s. 712-713; Coser, 1980, s. 315). Özel mülkü olanların itibarı ve özsaygısı yükselirken olmayanların aynı denklemde özsaygısı düşmüştür (Veblen, 2005, s. 36). Bu da sınıflar arası etkileşimin temellerinden biri olan 'öykünme'yi açıklamaktadır. Alt sınıf üyeleri sahip olmadıkları özsaygı nedeniyle itibar sahibi olmak için gerekli mülke sahip olmadıklarından, üst sınıfa öykünür ve onları taklit etmeye başlar. Böylece, aylak sınıfın üyeleri arasında servet ve özel mülk üzerinden girilen bu yarış, aylak sınıfın alt sınıf üzerinde üstünlük kurmasını sağlayan bir baskı unsuru haline gelmiştir (Veblen, 2005, s. 24; Kwiat & Turpic, 1960, s. 143). Zira aylak sınıfın oluşturduğu baskı neticesinde meydana gelen bu egemen yapıda öne çıkan bir başka mekanizma, Veblen'in teorisinin çıkış noktalarından biri olan aylak sınıfın maddi gücünün beraberinde getirdiği iktisadi sistemi ve toplumu etkileme olanağıdır. Aylak sınıfın sahip olduğu iktidar alanı, tüketim ve davranış alışkanlıklarının normatif yapıyı şekillendirerek alt sınıf üyelerinin ulaşmak istediği hedefler haline gelir (Cassano, 2016, s. 226). Alt sınıf üyeleri, aylak sınıfa özenir ve onların görgü kurallarını ve tüketim alışkanlıklarını taklit etmeye çalışır (Abbott, 1948, s. 713). İki sınıf için ulaşılabilir olan maddi varlıkları arasındaki fark başta olmak üzere, alt sınıfın aylak sınıfa öykünmesi ve aylak sınıfın alt sınıf ile arasındaki açığı kapatmak üzere yeni tüketim alışkanlıkları geliştirmesi bunlara örnek olabilir.

Öykünme, rekabet ve baskı mekanizmaları ekseninde şekillenen sınıflar arası etkileşimi Veblen, toplumsal eşitsizlik temelinde ele alır. Buna göre gelir, özel mülkiyet ve servetin eşitsiz dağılımı makro boyutta üst sınıfın yoğun servet birikimine sahip olmasını sağlarken alt sınıfın yoksulluk veya geçim mücadelesi ile baş etmelerine neden olur. Veblen eleştirel baktığı bu durumdan doğrudan üst sınıfı sorumlu tutmama eğilimindedir (Mills, 2008, s. 71-72). Çünkü Veblen'e göre sınıflı toplum yapısı insan topluluklarında erken dönemden itibaren var olmuş ve farklı biçimlerde yeniden üretilerek varlığını sürdürmüştür (Sackrey, 2008, s. 89). Bu nedenle Veblen, toplumsal uyum, yağmacılık gibi içgüdülerle olduğu kadar öykünme ve rekabet gibi motivasyonlarla desteklenen sınıflı toplum yapısının, hemen her toplumda kaçınılmaz olarak yeniden üretildiğini ifade eder. (Misak, 2008, s. 248).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Veblen'in iktisat teorisinde, önemli bir yere sahip olan ve tüketimi toplumsal bağlamda tartıştığı sınıf analizini konu alan çalışma, bu analizin temelinde bulunan statü ve statü hiyerarşisi kavramlarına odaklanmıştır. Statü ve statü hiyerarşisi kavramları, Veblen'in teorisinde öne çıkan gösterişçi tüketim ve gösterişçi aylaklık gibi aylak sınıf tüketim alışkanlıklarının merkezi belirleyicisi konumundadır. Sınıf analizinde Veblen, Modern dönem Amerikan toplumunda, toplumsal statünün servet ve mülk birikimi üzerinden şekillendiğini savunur. Ona göre yalnızca zengin olmaları nedeniyle toplumda saygınlık kazanan büyük iş adamları ve sanayi patronları, öncelikle iktisadi sistemi kontrol altında tutmakta ve yine bu sahip oldukları ekonomik iktidarın bir sonucu olarak toplumun diğer grupları üzerinde belirleyici bir baskı kurmaktadır. Bu durumun yalnızca Modern Dönem Amerikan toplumuyla sınırlı olmadığı fikrinden hareketle Veblen, söz konusu durumun ortaya çıkmasında etkili olan tarihsel süreci ele almıştır. Bunun için insan topluluklarının erken dönem yapılanmasından başladığı analizinde Veblen, 'aylak sınıf' olarak kavramsallaştırdığı üst sınıfın tüketim alışkanlıkları, yaşam biçimleri ve davranış örüntüleri üzerinden bir analiz gerçekleştirir.

Bu analizin temel bileşenleri olarak çalışmada öncelikle, sınıflı toplum yapısının ortaya çıkmasında önemli yapı taşları olan; alet geliştirme ve özel mülkiyet algısının gelişmesi sonucu erken dönem insan topluluklarında iş ve meşguliyetlerin yeniden anlamlandırılarak birbirinden farklılaşmasına yer verilmiştir. Ardından, iş ve meşguliyetlerin hiyerarşik bir yapıda sıralanması, statü kavramı üzerinden Veblen'in aylak sınıf ve alt sınıf tartışması ele alınmıştır. Veblen'in aylak sınıf ve alt sınıf arasında yaptığı ayırım çerçevesine ele alınan statü hiyerarşisi, gösterişçi tüketim, gösterişçi aylaklık gibi davranışları belirlemesi nedeniyle tüketimin toplumsal bağlamda şekillenen tarafını oluşturduğu söylenebilir. Bunun başlıca nedeni olarak, mülkiyet ve sermaye birikiminin sembolik anlamıyla öne çıkması ve statü hiyerarşisi ekseninde topluluğun diğer üyeleri ile kurulan etkileşimde araçsallaşmasıdır. Bu bağlamda mülkiyet ve sermaye birikiminin sembolik anlamıyla öne çıkarak statü hiyerarşisi ekseninde topluluğun diğer üyeleri ile kurulan etkileşimde araçsallaşması, Modern dönem tüketim davranışının sınıflı toplum yapısının oluşumunda belirleyicidir. Bununla birlikte, ilerleyen dönemlerde tüketim odaklı davranış örüntülerinin sınıflı toplum yapısının yanı sıra, bireysel etkileşim ve iletişimlerin etkilediği tüketim alışkanlık ve tercihlerini içeren tüketim süreçlerini analiz etmekte önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abbott, L. D. (1946). *Masterworks of economics: Digests of 10 great classics*. Doubleday Company, Inc.
- Bowman, S. R. (1996). *The modern corporation and American political thought: Law, power, and ideology*. Pennsylvania State University Press.
- Coser, L. (1980). *The pleasures of sociology*, NAL Books.
- Diggins, J. B. (1999). *Thorstein Veblen: Theorist of the leisure class*. Princeton University Press.
- Edgell, S. (2001). *Veblen in perspective: His life and thought*. M.E. Sharpe.
- Fossum, R. H. & Roth, J. K. (1988). Part three: Dreams of success. İçinde R. H. Fossum & R. H. Roth (Ed.), *American ground: Vistas, visions, & revisions* (s. 215- 423). Paragon House Publishers.
- Heath, J. (2008). Thorstein veblen and American social criticism. İçinde C. Misak, (Ed.), *The Oxford handbook of American philosophy*. Oxford University Press.
- Hobson, J. A. (1936). *Veblen*. Chapman and Hall.
- Kimmel, M. S. & Stephen, C. (1998). *Social and political theory: Classical readings*. Allyn and Bacon.
- Mills, C. W. (2008). *The politics of truth: Selected writings of C. Wright Mills*. Oxford University Press.
- Noble, D. (1960). Dreiser and Veblen and the literature of cultural change. İçinde J. J. Kwiat, & M. C. Turpie (Ed.), *Studies in American culture: Dominant ideas and images* (s. 139-153). University of Minnesota Press.
- Sackrey, C., Schneider, G. & Knoedler, J. (5. b.) (2008). *Introduction to Political Economy*. Pluto Press.
- Shawn, M. (1974). *The trouble with brunch: Work, class and the pursuit of leisure*. Coach House Books.
- Soule, G. H. (1952). *Ideas of the Great Economics*. The New American Library.
- Stabile, D. (2005). *Forerunners of modern financial economics: A random walk in the history of economic thought*. Edward Elgar Publishing Ltd.
- Smith, S. H. & Dawson, M. (2000). *The American 1890's: A cultural reader*. Duke UP.
- Tilman, R. (2007). *Thorstein Veblen and the enrichment of evolutionary naturalism*. University of Missouri Press.
- Veblen, T. (1931). *The Theory of the leisure class: An economic study of insitutions*. Random House.
- Veblen, T. (2005). *Aylak Sınıfın Teorisi* (Z. Gültekin& C. Atay Çev.). Babil.
- Veblen, T. (2017a). Çalışma içgüdüsü ve emeğin usandırıcılığı (H. Bilir, İ. Şerener& K.

- Kızıltın Çev.). İçinde E. Kızıltın (Der.), *Seçilmiş makaleler* (s. 25- 40). Heretik.
- E. Kızıltın (Der.), *Seçilmiş makaleler* (s. 71- 92). Heretik.
- Veblen, T. (2017c). Kadınların barbar statüsü (H. Bilir, İ. Şerener& K. Kızıltın Çev.). İçinde E. Kızıltın (Der.), *Seçilmiş makaleler* (s. 57- 68). Heretik.
- Veblen, T. (2017d). Mülkiyetin başlangıcı (H. Bilir, İ. Şerener& K. Kızıltın Çev.). İçinde E. Kızıltın (Der.), *Seçilmiş makaleler* (s. 41- 55). Heretik.
- Veblen, T. (2017e). Kadın giyiminin iktisadi teorisi (H. Bilir, İ. Şerener& K. Kızıltın Çev.). İçinde E. Kızıltın (Der.), *Seçilmiş makaleler* (s. 41- 55). Heretik.
- Whitman, A. (1985). (Ed.). Thorstein Veblen. İçinde C. V. Eby (Ed.), *American reformers: An H. W. Wilson Biographical Dictionary* (s. 824-827). The H.W Wilson Company.